

Sultan II. Abdülhamid Döneminde Bir İngiliz Gazetecinin Türkiye Anıları

Sidney WHITMAN, Türkçesi: Dr. Kadri Mustafa ORAĐLI

Yeditepe Yayınevi, İstanbul, Ekim 2017, 347 Sayfa, ISBN: 978-605-9787-97-0

Erman BULUT*

Sidney Whitman, 1896-1908 yılları arasında muhtelif aralıklarla Memalik-i Mahruse’de bulunmuş bir İngiliz gazetecisidir. Whitman bu süre zarfında yaşadıklarını 1914’te “*Turkish Memories*” adıyla yayınlamıştır. Eseri Türkçeye çeviren Kadri Mustafa Orağlı, Kamuran Gürün’ün “*Ermeni Dosyası*” adlı eserini okurken Ermenilerin Osmanlı Bankası baskını bahsinde Whitman’ın bu eserinden alınan pasajları okuduğunu ve bu kitaptan bu şekilde haberdar olduğunu söylemektedir.

Whitman’nın eseri on beş bölümden oluşmakta ve Prof. Arminius Vambery’in kendisine yazdığı bazı mektupların son kısmında verilmesiyle bitmektedir. Kadri Mustafa Orağlı ise Whitman’ı tanıtmak amacıyla eserin sonuna hayati, eserleri ve yaşadığı dönem hakkında bir makale yazmıştır. Ayrıca

* Şehit Batuhan Ergin Anadolu Lisesi, Tarih Öğretmeni; Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul; ermanbulut35@hotmail.com

Whitman ile Sultan II. Abdülhamid'in 1907'de gerçekleşen ve "Türk Sultanı ile Mülakat" başlığında *London Daily News*'te yayınlanan bir röportajı da okuyucuya sunmaktadır.

Eserin birinci bölümünde İstanbul'a olan hayranlığını çeşitli tasvirlerle bahseden Whitman, İstanbul'da kaldığı Pera Palas otelinin çatı katından izlediği payitahtın bir panoramasını çizmektedir. İkinci bölüme gelindiğinde bizzat şahit olduğu Ermeni Ayaklanması'nı (26 Ağustos 1896) anlatmaktadır. Kendisinin *New York Herald* muhabiri olarak "Ermeni Kırımı" ile alakalı olarak görevlendirildiğini belirten yazar, Ermeni komitelerinin ajitasyonları sayesinde Türkler lehine tek kelime edecek İngiliz veya Amerikan gazetesinin neredeyse kalmadığını ifade etmesi (s.30) manidardır.

Sidney Whitman, Pera'dan Galata'ya inmek için tünele bindiği sırada Ermenilerin Osmanlı Bankası'nın baskınına şahit olmuştur. Bu baskına dair şu bilgileri vermektedir:

"Ermeni ihtilâlcilerinden oluşan bir çete zorla bankaya girip personeli etkisiz hale getirdiğini, kapılara barikat kurduktan sonra binanın pencerelerinden sokakta geçmekte olan insanların üzerine gelişigüzel ateş açıp bombalar savurduğunu öğrendik. ... Osmanlı Bankası'na uzanan dar bir sokağın köşesine dek sürünerek ilerledik. Bu noktadan, bankanın önünde bulunan ve kendilerine ateş edilen pencerelere doğru kurşun sıkan Türk askerini gördük. Onlarla, bulunduğumuz yer arasında çok sayıda cesedin yerde yattığını da fark ettik." (s.32-33)

Burada yazarın verdiği bilgiler yeni bir şey değildir. O günlerde ele alınan pek çok eserde, dönemin Türk gazetelerinde bu olay çok da farklı anlatılmamıştı. Whitman'ın bu anlattıklarını kıymetli kılan durum Avrupa'da Ermeni ayaklanmasını tarafsız açıdan ele alan tek muhabir olmasıydı. Dış dünyada Ermeni saldırısı ve akabindeki katliamlara ilişkin haberlerin yer aldığı tek gazete de *Herald* olduğunu eserinde ifade etmektedir.

Eserin bu bölümdeki dikkat çekici diğer bir olay ise Ahmet Mithat Efendi'nin bizzat Sultan Hamid tarafından Whitman'ın yanına gönderilmesidir. Ahmet Midhat Efendi, kendisine *Herald*'a geçtiği haberlerden bazılarını Sultan'ın da okuduğunu ve Türk makamlarının Ermeni ihtilalcilerinin muazzam provakosyonlarına maruz kalışlarını ortaya koyan, ayrıca Türk meselelerini tarafsız bir bakış açısından ele alan bir muhabirin İstanbul'a gelmesinden memnunluk duyduğunu ifade etmiştir.

Whitman'ın sokak çatışmalarında Ermenilerin yaraladığı kırk kadar Türk askerini Gümüşsuyu Askeri Hastanesi'nde ziyaret edip yaralıların durumuyla ilgili bir makale kaleme alması Sultan Hamid'in dikkatinden kaçmamış ve İstanbul'dan ayrılmadan önce kendisini görmek istediğine dair haber yollamıştı. Yazar bu bölümde son olarak İstanbul'dan ayrılmadan önce Yıldız Sarayı'na gidişini anlatır. Sultan'ın *Herald*'dan ayrılarak İstanbul'a gelip kendi hizmetine girmesini istediğini bu teklife karşılık İstanbul'a yerleşme yönünde bir arzusu olmadığını belirttiğini ifade eder. Bu cevaba karşılık

Sultan'ın ise “eğer hizmetime girmeyeceksiniz, o zaman bir dost olarak yeniden gelin ve İstanbul'a her gelişinizde misafirim olun; sizi bir kez daha görmekten her zaman zevk alacağım” karşılığını verdiğini belirterek Saray'daki ziyaretiyle ilgili malumatını nihayete erdirir.

Kitabın üçüncü bölümü Türk-Yunan Savaşı'nı yerinden takip etmek amacıyla 1897 Mart'ında Selanik'e doğru yola çıktığını belirterek başlar. Selanik'e geldiği dönemde Selanik'teki Yahudilerin 1490 yılında sürüldükleri İspanya'dan Türkiye'ye gelişlerinin dört yüzüncü yılını kutladıklarına şahit olduğunu anlatmaktadır. Türkiye'ye ve Türk Sultanı'na şükranlarını ilettiklerini de eklemektedir.

Selanik'ten Alasonya'daki Türk başkomutanlığına ziyarete gelerek gözlem yapmıştır. Bu ziyaretinde gerek Türk başkomutanı Ethem Paşa'nın gerekse karargâhtaki askerlerin her türlü nezaketi göstermekten kaçınmadığını anlatır. Bu ziyaret dönüşünü şöyle anlatır:

“dönüş yolunda bir Türk süvari birliğinin New York Herald'ın temsilcilerini uğurlamak için tek sıra selam durmuş vaziyette beklediğine tanık olduk. Bu küçük hadise bugün bile aklıma geldiğinde, Türklerin kendilerine karşı gösterilen en küçük bir adilane davranış karşısından dahi nasıl müteşekkir olduklarını ve bunu ne kadar nadir elde ettiklerini düşünmeden edemiyorum” (s.60)

Selanik'ten yola çıkan Whitman, ikinci kez İstanbul'a Nisan 1897'de gelmiştir. İstanbul'da kaldığı bir aylık süre zarfında Rumlara karşı tek bir hakaret ya da şahsi saldırı hadisesi duymadığını belirtmesi Türk halkının savaşı sivil halka yansıtmadığını bir İngiliz muhabirinin itiraf etmiş olması nazar-ı dikkate alınması gerektiği kanaatindeyim.

Whitman, Türk-Yunan Savaşı'nı anlattığı bu bölümü çok kıymetli olan bir belgeyle bitirmektedir. Şöyle ki büyük devletlerin sefirleri Türklere atfedilen vahşet hareketleri Babıali'de protesto etmekteydiler. Bu düzmece suçlamalar karşısında Türklere beraber bulunan İngiliz muhabirleri¹ bir rapor hazırlayarak İstanbul'daki İngiliz sefirine telgraf çekmişlerdir. Türk askerinin hakkını veren bu telgrafın bir kısmını alıntı yapmakta fayda görüyorum:

“Bizler her şekilde yağmanın önlenmesi ve Hıristiyan ahalinin korunması hususunda, Osmanlı askerinin hayranlık uyandıran davranışı ve Türk subaylarının son derece başarılı gayretlerine şahsen şahitlik yapabilecek durumdayız. Yaşadıkları yerlere kitleler halinde dönmekte olan Yunanlılar, gördükleri muameleden memnun kaldıklarını ilan etmişlerdir. Çevre köylerinin Yunanlı sakinleri, Türk birliklerinin himayesini talep etmek üzere heyetler göndermektedirler. ... Türk ordusunun disiplini ve hareketleri hayran olunacak nitelikte olup, ancak dünyanın en iyi birlikleri ile kıyaslanabilir. Orduda bulunan tüm Avrupalılar da bu konuda hemfikirlerdir.”

¹ İngiliz parlamento mensubu Sir Ellis Ashmead-Bartlett, *Times* muhabiri Clive Bigham, *Standard* muhabiri Geo. R. Montgomery, *Daily Telegraph* özel muhabiri W. Peel, *Reuter's* ajansı özel muhabiri H. A. Gwyne, *Daily Mail* muhabiri G. W. Steevens, *Morning Post* özel muhabiri Hamilton Welton. İngiliz parlamento mensubu Sir Ellis Ashmead-Bartlett tarafından raporun bir kopyası yazarımız kendisine verildiğini eserinde belirtmektedir.

Türk-Yunan Savaşı bölümünden sonraki üç bölüm “*Asya Türkiyesi Boyunca Yolculuk*” başlığında ele alınmıştır. Whitman’ın muhabirlik yaptığı *New York Herald* gazetesinin patronu Mr. Bennett, Sultan Abdülhamid’den Osmanlı topraklarında Ermenilerle olan meseleleri yerinde tetkik edilmesi teklifini yapar. Sultan Hamid, bu teklife olumlu bakarak bu sefere Whitman’ın katılmasını ister. Mr. Bennett, Whitman’ın Sultan’la şahsi ilişkisi bulunmasın ötürü başka birinin gitmesini istese de Sultan’ın şartı gereği bu sefere Whitman da katılmıştır. Sefere katılan muhabirler, İstanbul’dan deniz yoluyla Trabzon’a gelmiş, buradan kara yoluyla Gümüşhane, Bayburt, Erzurum, Bitlis, Diyarbakır, Birecik, Antep üzerinden İskenderun’a ulaşmışlardır. Bu seyahat sırasında Türk, Kürt, Ermeni gibi farklı etnik ve dini gruplardan olan şahıslarla görüşmüşler, halkın yaşamına tanıklık etmişlerdir. “*Ülke genelinde barışsever Ermenilerin, can ve mal kaygısı duymaksızın bir gün bile geçiremedikleri düşüncesi zihnimize kazınmış bir halde yolculuğa başlamamıza rağmen yolculuk boyunca şahit olduğumuz hadiselerle işin böyle olmadığını farkına vardık*” (s.94) diyen Whitman, bu bölümde bir İngiliz muhabiri olarak tarihe önemli notlar düşmüştür.

Trabzon’dan Erzurum’a doğru yolculuk sırasında şaşkınlıkla karşıladığı bir olayı şöyle anlatmaktadır:

“*Yolun her iki yakasındaki tepelere yerleşmiş durumda bulunan ve düzenli aralıklarla önlerinden geçtiğimiz Hıristiyan manastırlarıydı. Buralarda ezelden beri keşişlerin yaşadıkları ve halen de yaşamakta oldukları söylendi. Tabiatıyla, işte tam bu noktada Müslümanlığın hoşgörüsüne bir kez daha şahit olduk, zira hakkında dünya kadar laf edilen Türk bağınazlığının elle tutulur herhangi bir mevcudiyeti söz konusu olsaydı, bu manastırlar ülkenin Türklere ait olduğu asırlar boyunca, tacize uğramadan, kirletilmeden, meskûn bir şekilde kalamayacaklardı.*”(s.93) Türk milletinin dini hoşgörüsünün böyle bir anlatıma maruz kalması şahsımca sevindirici bir durumdur.

Ermeni zulmiyle ilgili “kurnazca icat edilip yayılan, sadece düzgün bir insana zalimce iftira etmekle kalmayıp, Erzurum’un dâhilinde soyu, sopu, milleti ya da inancı ne olursa olsun zerre kadar inanan tek bir insan dahi bulamadığını” (s.103) belirten Whitman’ın eserindeki şu notları dış dünyada yayılan “Ermeni Vahşeti”ne cevap mahiyetindedir:

“*Fakir de olsalar Ermenileri capcanlı gördük. Onlarla yanlarında herhangi bir koruma ya da silah bulunmaksızın, kadınları da erkekleri gibi ata binerken karşılaştık. Ermeni papaz ve piskoposlarıyla ettiğimiz sohbetlerde ilçelerinde ihtilalciler cirit atmasına rağmen ne taşkınlık, ne taciz ne de vahşet hareketleri yaşanmadığı hususunda temin edildik. Yolculuğumuz boyunca Ermeni aşçımız silahsız bir şekilde at sürmesine rağmen kesinlikle en küçük bir husumetle karşılaşmadı.*” (s.125)

Sultan Abdülhamid başlığındaki dokuzuncu bölümüne “*Sabık sultan Abdülhamid aleyhine o kadar çok şey söylenmiş ve yazılmıştır ki, hakkındaki önyargıları yıkmaya çalışmak neredeyse ümitsiz bir çabaymış gibi görünmektedir; yine de en azından karakterinin insani veçhesiyle alakalı olarak bunu yapmak adaletin tecellisini sağlamanın ötesinde bir şey olmayacaktır.*” (s.161) ifadeleriyle başlayan

Whitman, Abdülhamid'in kariyerini III. Napolyon'a benzeterek Sultan Hamid'in de tüm gücü kendinde toplamak istediğini ve sonunda her şeyin ellerinin arasından kayıp gittiğini ifade etmektedir.

Bu bölümde öncelikle Abdülhamid'in otuz dört yaşında Abdülaziz'in kanının bulunduğu tahta oturduğunda eyaletlerde kargaşanın olduğunu, Rus tahrikleriyle Bosna, Hersek, Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ'ın isyan ederek savaş açtığını, Rusya'nın da harp ilan ettiğini; bu şartlarda tahta oturan Abdülhamid'in yeise düşmeden sebat ve metanetle ülkeyi yönettiğini (s.165) belirtilmektedir. Daha sonra Sultan'ın iktisadi sıkıntılar içerisinde eğitim, sosyal ve kültürel alanlarda yaptığı faaliyetlerini sıralayan² Whitman Sultan Hamid'in karakteriyle ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Sultan Abdülhamid, iyi yetişmiş bir insan sükunetine, kişilik kontrolüne sahipti. Öğütlerinde ısrarcı olmaz, tavırlarında taşkınlık göstermezdi. Ağzını bozmaz, kaba davranışlar sergilemez, kabadayılık yapmaz ve tehdit savurduğu görülmezdi. Kendini öne çıkarma isteği taşımaz, düşüncelerini halk arasında yayma hevesi de yoktu. Halkın sevgi çılgınları onu göklere çıkarmadığı gibi, bağlılık gösterileri de sarhoş etmezdi.” (s.168)

1896-1908 yılları arasında Osmanlı ülkesine yaptığı ziyaretleri esnasında başından geçen olayları anlatan Sidney Whitman'ın esrinde Sultan Hamid'e hayran kaldığı anlaşılmakta, Ermeni olayları hakkında ise Türkleri haklı çıkarmaktadır. Ekonomik, siyasi, sosyal vs. açıdan Whitman'ın Türklerden övgüyle bahsetmesinde bir çıkar elde etmeye çalışmadığı görülmektedir. Çünkü eseri ilk kez 1914'te Cihan Harbi'nden hemen önce Londra'da basılmıştır. Bu tarihlerde Sultan Hamid tahtan indirilmiş, Hamid rejimi karşıtı olan İttihat ve Terakki Cemiyeti ülkeyi ele geçirmiştir. Anlaşılacağı üzere Sultan'ı veya onun dönemini övgülerle anlatması bir kâr sağlamayacaktır. Zannımca yazar, Müslüman Türklerin o dönemdeki şöhretinden çok daha iyisini hak ettiğini düşündüğü ve Türkler aleyhindeki haksız söylemlere sessiz kalamadığı için eserini kaleme almıştır. Bir Türk vatandaşı ve bir tarihçi olarak hem muhabirliği döneminde yazdıklarıyla hem de *Turkish Memories* adlı eserinde anlattıklarıyla İngiliz ve Amerikan kamuoyunda Türklerin hakkını veren Sidney Whitman'a teşekkürü borç bilirim.

² Yazar burada Mekteb-i Mülkiye'nin açılmasından, İstanbul'a su şebekesinin tesis edilmesinden, sadece kadınlara verilen şefkat nişanı adında bir nişan ihdas ettiğinden, Anadolu'daki tarım ve hayvancılıktan bahsetmektedir. (s.166-167)